

System resocjalizacyjny w USA i w Polsce

próba znalezienia nowych rozwiązań

Proszę, by czytelnik znający realia USA, czytając pierwszy raz tę pracę, czynił własne poprawki dotyczące systemu amerykańskiego. Kiedy będzie ją czytał ponownie - o ile w ogóle uzna to za sensowne - niech zapomni o poprawkach, a postara się wniknąć w intencje i tok rozumowania autora...

Ta praca jest raczej rodzajem manifestu lub eseju dotyczącego spraw, które wszak można potraktować zupełnie naukowo. Nie mogę podjąć się naukowego - w pełnym znaczeniu tego słowa - opracowania problemu przestępczości nieletnich, gdyż moje doświadczenia i wiedza związane z amerykańskim systemem resocjalizacji (correction) nieletnich przestępców, są nadzwyczaj małe.

Widzę jednak potrzebę porównania systemu amerykańskiego oraz polskiego (który jest mi znany bardzo dobrze z wielu perspektyw), gdyż w moim odczuciu to, czego brak w systemie amerykańskim, istnieje w systemie polskim i *vice versa*. „Brak” w tym ujęciu oznacza, że to, co bez niego pozostało, wypełnia sobą całość - 100% - zaskakuje i przytłacza przy pierwszym zetknięciu, a zarazem przyzwyczajają i zobojętnia albo też budzi bunt - przy dłuższym obcowaniu, w każdym systemie.

W obu systemach istnieje poważny problem: co zrobić, by działania wobec przestępczości nieletnich były skuteczniejsze? Czy na pierwszym planie ma to być walka z przestępczością, czy też walka o osobowość?

Jaki wynik działań jest pożądanym społecznie? Jakie działania dają jakie wyniki?

Spenetrować należy następujące obszary:

1. specyfika wieku młodzieńczego i czynniki sprzyjające wykołajeniu
2. specyfika wykształcenia wychowawców oraz ich postaw wobec podopiecznych
3. uwarunkowania sprzyjające chłonności bądź odrzucaniu wpajanych wartości
4. system społeczny wraz z oryginalną lokalną specyfiką (narodową)
5. możliwości ekonomiczne/techniczne
6. procent zresocjalizowanych wychowanków (w obu obowiązujących systemach)

Porównanie istniejących systemów resocjalizacji (placówki państwowe)

W USA (przykład wybrany – Georgia):

- mimo systemu punktowego, a więc i pionowego „ruchu” w pozycji wychowanków, brak mocniejszych elementów podkreślających zachodzenie procesu rozwoju psychospołecznego
- brak rozdziału wiekowego i „casusowego”
- represyjność systemu
- uniformizm w traktowaniu zaburzeń zachowania i zachowań przestępczych
- dystans wychowawca-wychowanek, formalne układy
- ograniczone kontakty społeczne
- warunki deprivacji

W Polsce:

- system „przechowalni”
- nadmierna tolerancja dla pewnych zachowań (np. ukryta akceptacja podkultury przestępczej)
- brak etapu dyscyplinującego
- brak elementów podkreślających zachodzenie procesu rozwoju psychospołecznego

Propozycja

Wprowadzenie systemu wieloetapowego z możliwością pomijania poszczególnych etapów, co będzie uzależnione od gotowości wychowanka do poddania się bezpośrednim wpływom instytucji etapu III oraz gotowości do pracy samowychowawczej:

Etap 0 - praca środowiskowa (podobnie, jak obecnie: „wychowawca uliczny”, „street wise”, kurator nieletnich, SOS)

- działania „u podstaw”, w miejscu zamieszkania: wpływ osobisty, organizacja czasu wolnego i pobudzanie zainteresowań,

Etap I' - decyzyjny - praca środowiskowa

Etap I'' - restrykcyjno-decyzyjny - sąd

- działanie skierowane na ukazanie podopiecznemu niewłaściwości postępowania oraz wadliwych postaw życiowych (osądzenie)
- diagnoza postawy podopiecznego skierowana na stwierdzenie, czy wykazuje on skruchę i potrzebę zmiany postępowania („a”) czy też nie („b”)
- w wypadku wystąpienia postawy „a” danie możliwości dokonania wyboru, czy podopieczny wyraża gotowość na dobrowolne poddanie się („voluntary commitment”) resocjalizacji („c”)
- w wypadku wystąpienia reakcji „c” skierowanie do III etapu (sąd i „wychowawca uliczny”)
- skierowanie do II etapu (tylko sąd)

Etap II - dyscyplinujący

*** * * z jednej strony**

- izolacja
- uniformizm
- ograniczenia
- dyscyplina
- punktowy system awansu

*** * * z drugiej strony**

- motywowanie do odpowiedzialności za siebie przez wykorzystywanie (aktywizowanie) naturalnych potrzeb psychicznych (przynależności, akceptacji, samostanowienia i samorealizacji, itp.)
- przygotowywanie do przejścia do III etapu („zasada zastosowania kary Bettelheima”¹!)

---

1) ¹ B. Bettelheim, Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni, PIW (seria „Plus Minus Nieskończoność”), Warszawa 1985, t. 1, s. 75-85

Etap III - promujący - placówki pobytu dziennego i stałego, dobrowolne

- nauka
- praca
- twórczość
- sport
- terapia
- w wypadku recydywy występującej u podopiecznych skierowanych przez sąd - przejście do etapu II
- w wypadku braku pozytywnych efektów i wystąpienia regresji (zachowania przestępcze) u podopiecznych skierowanych przez „wychowawcę ulicznego” - skierowanie do sądu

Etap IV - dozór „postpenitencjarny”

System będzie wymagał, zmian w edukacji wychowawców, zmian w pracy sądów, wprowadzenia/rozszerzenia działalności „wychowawców ulicznych”, wybudowania/przystosowania placówek do działalności zgodnej z etapem II i III.

Uzasadnienia

1. Nie istnieje inna forma rozpoczęcia działań korygujących zaburzenia zachowania i postawy przestępcze, poza działalnością środowiskową „wychowawcy ulicznego”, „street wise”, kuratora nieletnich oraz sądu dla nieletnich i instytucji wychowawczych - trudno też wyobrazić sobie coś innego. Instytucje dotychczas istniejące są w dużym stopniu nieefektywne i przez to dodatkowo skażone własną niemocą. Istnieje zatem konieczność ich reformy. Kierunek reform powinien uwzględniać realia społeczne i psychiczne, dążyć ku humanizacji działań, zwiększać ich efektywność. Niezależnie od tego nauki społeczne, a w dalszej kolejności rządy, muszą prowadzić działalność skierowaną na usuwanie przyczyn kryminogennych (sprawy bezrobocia, biedy, izolacji społecznej itp.).
2. Uwzględnianie w procesie sądowym elementu skruchy, a następnie uruchomienia motywacji do samorozwoju, wydaje się być kluczowym efektem podnoszącym skuteczność dalszych działań.
3. Etap II ma znaczenie dla:
  - zdyscyplinowania wychowanków
  - wywołania poczucia dyskomfortu związanego z sytuacją powstałą jako reperkusja wskutek działań przestępczych
  - skoncentrowaniu uwagi i woli podopiecznego na podporządkowaniu się wymaganiom społecznym i w wyniku tego - na wzięciu na siebie odpowiedzialności za swój los
4. Etap III stanowi szansę dla podopiecznych poddanych działaniom etapu II, by pozbyć się ograniczeń z nimi związanych - za cenę współpracy. Należy tu uwzględnić „zasadę zastosowania kary Bettelheima”, która mówi, że kara o nadto przedłużonym działaniu wyzwała procesy przeciwne niż spodziewane.

Porównanie:

Stanisław Jedlewski w swojej pracy „*Odnowa zakładów dla nieletnich*” (WSiP, Warszawa 1978 r., s. 26-27) proponuje, aby **etap I** obejmował prowadzeniem badań diagnostyczno-selekcyjnych i prognostycznych podczas 3-4-tygodniowego pobytu w placówce diagnostycznej. **Etap II** miałyby oznaczać skierowanie do zakładu wychowawczego bądź poprawczego. Pierwszy typ zakładu stanowiłby rodzaj przygotowalni do prawdziwej reedukacji na kolejnym etapie. **Etap III** oznaczałby wybór:

- „1. *Pozostanie w zakładzie wychowawczym, pełniącym funkcję internatu, i dochodzenie do poszczególnych szkół poza zakładem, wytypowanych wg zainteresowań i zamiłowań.*
2. *Przejsie do tzw. wolnościowych ośrodków wychowawczych, afiliowanych najczęściej poza zakładem przy jakiejś fabryce, i praca*

oraz kształcenie się w przyzakładowych szkołach zawodowych (nieletni mieszkają wtedy np. w hotelu robotniczym).

- 3. Dochodzenie względnie dojeżdżanie całymi grupami z zakładu wychowawczego do pobliskiej fabryki, a kształcenie zawodowo i ogólnie we własnym zakładzie.*
- 4. resocjalizacja metodą zespołów wychowania wolnościowego, tzn. dwunastoosobowa formacja nieletnich zamieszkuje czteroosobowe mieszkanie z kuchnią, wspólnie z wychowawcą (przy drugim dochodzącym z zewnątrz). Placówka winna mieścić się w normalnym osiedlu. Wychowankowie uczęszczają do różnych szkół i odpowiednich zakładów pracy, wg własnych predyspozycji i życzeń.*

Kierowanie do zakładów o surowym rygorze młodzieży najbardziej zdemoralizowanej, przeciwstawiającej się procesowi resocjalizacji, recydywistów.”

Etap IV stanowiłaby profilaktyczna opieka następcza.

Autor zaznacza, że początkowo oddziaływania winny opierać się na stylu autokratycznym ze względu na niski stopień uspołecznienia wychowanków i ugruntowane negatywne postawy. Później wskazany byłby styl demokratyczny.

Idea pracy ośrodków wychowawczych dla młodzieży

1. Należy spodziewać się, że zmiany w całej Oświacie, jak i w poszczególnych placówkach, **nie będą zbyt radykalne** - mimo potrzeb i chęci. Opór stawia zarówno materia, jak i duch. Materia jest tu kiepska baza: niedoinwestowanie, zadłużenie, potrzebujące poważnych remontów i przeróbek budynku, mało nowoczesne i w małej ilości pomoce naukowe, braki finansowe na prowadzenie innych niż stereotypowe i przestarzałe zajęcia. Duch - to brak motywacji u pracowników pedagogicznych, a więc brak inwencji, to zaś tworzy zgubną, skostniałą rutynę. Główne założenie wszelkich zmian musi zatem uwzględniać te właśnie utrudnienia.

2. Należy założyć, że główne zmiany powinny zaistnieć w sferze zarządzania Oświatą: pewna część zmian będzie dotyczyć samego systemu zarządzania Oświatą na najwyższym szczeblu; część zmian musi odnosić się do kształcenia pracowników Oświaty; pewna część zmian musi dotyczyć formalnych i merytorycznych cech zarządzania działami Oświaty i poszczególnymi ich ogniwami (placówkami); jakość i zakres tych rodzajów zmian będzie różna.

- Zmiany w pojedynczej placówce - co musi być jasne - muszą w jakimś stopniu uwzględniać osobiste preferencje i możliwości zatrudnionych już pracowników, by ich obawy przed zmianami nie spowodowały u nich poczucia zagrożenia, że nie będą potrafili się przystosować
- Związanie zasad rekrutacji pracowników z ich motywacją i „bagażem doświadczeń”
- Związanie zasad przydzielania zadań pracownikom z uwzględnieniem ich cech osobowościowych i preferencji
- Związanie zasad rekrutacji młodzieży z ich motywacją
- Związanie zasad pracy z młodzieżą - z warunkami realnego życia

Zmniejszenie uciążliwości: finansowanie i przydatność

Słabe strony istniejącego systemu:

- Duża liczba personelu przypadającego na niewielką ilość wychowanków - duży koszt
- Duża „materiałochłonność”, jeśli chodzi o środki trwałe i nietrwałe
- Brak korelacji między nakładami, a efektami

Wskazane:

- Dążenie do zwiększania samofinansowania
- Dochodowa praca wychowanków na warsztatach; prace-zlecenia
- Częściowe uzależnienie polepszenia standardów życia wychowanków od ich wkładu pracy (ekonomia wewnątrzgrupowa)
- Przydatność istnienia placówki dla najbliższego środowiska

Pytania:

- Jakiego rodzaju działalność gospodarcza może dawać (przynajmniej przyzwoite) dochody, sporą porcję nauki dla wychowanków, korzyści dla najbliższego otoczenia i nie będzie „kryminogenna”?
- Jak wprowadzać wychowanków w system gospodarowania grupy, placówki, zarządzania biznesem (ekonomia wewnątrzgrupowa)?

Zatrudnianie pracowników:

Słabe strony istniejącego systemu:

- Zatrudnienie pracownika pedagogicznego oznacza niemożność jego zwolnienia w wypadku stwierdzenia nieprzydatności do zawodu (ochronna funkcja Karty Nauczyciela)
- Tzw. „obiektywne trudności” w wynagradzaniu za rzetelną pracę; brak związku między daniem „nadgodzin”, a ich rzetelnym spożytkowaniem
- Słaby nadzór merytoryczny, brak kryteriów oceny pracy placówki, słabe „narzędzia badawcze”

Wskazane:

- Zatrudnianie musi wiązać się z okresem próbnym
- Zatrudnianie musi wiązać się z tworzeniem przez pracownika własnej wizji pracy dodanej do wizji całościowej
- Zatrudnianie musi wiązać się z uwzględnianiem przez pracodawcę czynników osobowościowych pracowników
- Pracownik musi odczuwać związek między swoim wkładem pracy, a swoją pozycją oraz wynagrodzeniem

Pytania:

- Jaka powinna być zachęta dla szukających pracy, by można było wśród nich wybierać - odrzucając?
- Na czym powinna polegać wewnętrzna kontrola jakości pracy?

Słabe strony istniejącego systemu:

- Umieszczanie (bez wstępnej „obróbki”) wychowanków mocno zdemoralizowanych wraz z lekko zaburzonymi społecznie; najmniej błędne diagnozy
- Niemożność podejmowania szybkich decyzji; decydowanie sądu o sprawach, z którymi sąd ma najmniej do czynienia
- Sztampowość, sztywność, podtrzymywanie systemu „drugiego życia” w jego negatywnych wymiarach, postawa „penitencjarna”²
- Grupa wychowawcza liczy do 12 wychowanków, ale funkcjonuje w dużej masie internackiej 50-80-100 wychowanków
- Niska podmiotowość wychowanków
- Niemożność tworzenia „fakultatywnych środowisk wychowawczych” o różnych profilach wychowawczych

Wskazane:

- Stworzenie „elitarnych” ośrodków dla niedostosowanych
- Rekrutacja młodzieży już na samym początku (jeszcze w sądzie) zakładać musi zaangażowanie motywacji nieletniego poprzez postawienie przed nim wyboru rodzaju placówki - ergo: wcześniej musi być dokonany rozdział placówek resocjalizacyjnych ze względu na poziom represyjności, wyuczanego zawodu, preferowanych zajęć (manualnych, sportowych, intelektualnych)
- Praca wychowawcza (resocjalizacyjna) musi bazować na związkach międzyludzkich, a więc tu: na związku wychowawca - podopieczny³.
- Praca wychowawcza musi wykazywać istnienie korelacji między działalnością wychowanka, a jego standardem życia zmieniającym się w zależności od pierwszego czynnika
- Grupa wychowawcza może pozostać 12-osobowa w małych ośrodkach (jedno- i dwugrupowych); w większych ośrodkach: grupy powinny liczyć do 8 wychowanków; można zastosować budowanie większych - pozornie - grup wychowawczych posiadających 2-3 wychowawców pracujących jednocześnie (tzn. nie na zmianę), co przypomina jakby połączenie 2-3 grup [na czele stoi wychowawca prowadzący, towarzyszą mu 2 asystenci (przy grupie liczącej ok. 26 wychowanków); grupa jest rozbita jednocześnie na podgrupy]
- Praca wychowawcza musi być połączona ze wspierającą pracą socjo-pedagogiczną w miejscu zamieszkania
- Łączenie pracy w ośrodku z pracą „podwórkową”⁴; część funkcji podobnych do funkcji ognisk wychowawczych (*być może*)

Pytania:

- Jak wprowadzić nowy statut?
- Jak uzyskać współpracę sądów i ośrodka kierowania?
- Jakie przyjęte zasady postępowania wobec wychowanków nie spełniających warunków pobytu?

2) S. Jedleński, *Odnowa zakładów dla nieletnich*, WSiP, Warszawa 1978, s. 17

3) *Item*, s. 24

4) Nie jest to równoznaczne z pojęciem „szkoły środowiskowej”

Słabe strony istniejącego systemu:

- Sztywność, sztywność
- Brak różnorodności zajęć, wręcz brak zajęć
- Brak stosowania pracy indywidualnej
- Brak możliwości działania swobodnego, czyli odchodzenia od sztywnych ram regulaminu i rozkładu dnia
- Wychowawcy są „do wszystkiego”, a więc muszą wykonywać także rzeczy, na których się nie znają (a niektórzy nie znają się na niczym!)
- Internacka grupa jest obecnie zazwyczaj tożsama z klasą szkolną: kończenie ostatniej klasy w cyklu szkolenia oznacza opuszczanie placówki przez całą grupę, która jest już „podchowana” i reprezentuje pewne postawy wpajane pracą pedagogiczną

Wskazane:

- Możliwość wyboru ośrodka
- Możliwość wyboru przynależności do grupy
- Praca blokami zajęciowymi zamiast „pracy w grupie”
- Bazowanie na budowaniu „tradycji ośrodka” i „tradycji grupy” - stworzenie grup mieszanych wiekowo pozwoli na utrzymanie „bazowej” ilości wychowanków w grupie
- Podział pracy między wychowawców na typy:
  - ⇒ praca wychowawcza-grupowa
  - ⇒ praca wychowawcza-indywidualna
  - ⇒ praca gospodarczo-porządkowa
  - ⇒ praca kół zainteresowań
  - ⇒ praca akcyjna (sport, imprezy K.O., itp.)
- wychowawcy-asystenci mogą mieć przydzielone specyficzne zadania lub pełnić swe role zgodnie z własnymi preferencjami - owe preferencje decydują np. o zatrudnianiu
- Możliwość dyżurów 48-godzinnych

Pytania:

- Jak uzyskać fundusze na inwestycje?
- Jak wykupić istniejące struktury?

Szkoła

Słabe strony istniejącego systemu:

- Brak umiejętności sterowania oceną szkolną
- Brak możliwości oderwania się od programu

Wskazane:

- Zastąpienie oceny szkolnej punktami, wykresami (?), *etc.*, których istnienie będzie pełnić funkcję informacyjną dla ucznia; dziennik klasowy nie jest tylko „bankiem informacji” z danymi „nie do usunięcia i nie do zapomnienia”; świadectwo szkolne powinno być tylko świadectwem o promocji, bądź o jej braku
- Praca blokiem zajęciowym zamiast jednostek lekcyjnych (*stary postulat*)
- Duży nacisk na funkcjonowanie „szkoły wychowującej”
- „Szkoła badawcza”, czasem poza programami nauczania
- „Szkoła kooperacyjna”
- Praca zmianami: przed- i popołudniową - przemiennie z internatem (?)

Pytania:

- Komu powierzyć tworzenie programów nauczania?
- Czemu podporządkować nauczanie?

Warsztaty

Słabe strony istniejącego systemu:

- Brak „ruchliwości”
- Brak związku pobieranej nauki z życiem
- Stosowanie „pedagogiki trywialnej”

Wskazane:

- Warsztaty bez względu na rodzaj produkcji, pełnią funkcje szkoleniowe i wychowawcze
- Produkcja nie powinna być do końca anonimowa
- Warsztaty muszą być dochodowe, ale ma to wynikać z kontraktów, a nie z zagubienia pozostałych funkcji (szkoleniowej i wychowawczej) na rzecz produkcji za wszelką cenę
- Znalezienie formuły usług bądź produkcji, która ustanowiłaby obiekt jedynym w swoim rodzaju
- Konieczność nastawienia na prace usługowe dla najbliższego otoczenia
- Potrzeba wystaw prac wychowanków (aukcje?)

Pytania

- Instruktorzy-„złote rączki”, czy zawężeni specjaliści (czy też mieszanka) ?